

Kimmo Rentola

Syvä valtio, globaali-historia ja aika¹

Turkkilaiset instituutiot tai turkin kieli eivät ole juuri antaneet panosta valtioteoriaan, mutta muuan käsite lähti 1990-luvulla leviämään niin nopeasti ja niin laajalle, että se on kenties jo pyssyttämättömissä. Se on turkkia: *derin devlet* eli 'syvä valtio'. Sillä tarkoitetaan periaatteessa demokraattisen valtion sisällä vaivhkaa toimivaa toisiinsa kietoutuneiden koti- ja ulkomaisten tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden, sotilastahojen, poliisin, oikeusviranomaisten ja jopa mafia-ainesten verkostoa, josta on luottoyhteyksiä politiikan, elinkeinoelämän ja median avainsektoreille. Vaalitulokset ja muu pinnan aaltoilu ei juuri vaikuta näissä syvyyksissä. Moni uskoo, että juuri siellä sijaitsee niin sanottu todellinen valta.²

Nytemmin käsitteen maantieteellistä alaa on laajennettu Lähi-itään, Italiaan ja muualle. Irakin sotaan lähdistä todistanut brittidiplomaatti näki ongelmana brittien oman syvän valtion, joka peittelee virheitään ja evää pääsyn arkoihin dokumentteihin. Käsite on jo löytänyt tiensä alan aina tarkakuuloisen kärkikirjailijan John le Carrén romaaniin.³ Syvän valtion ympärille on punottu yleisempää valtioteoriaa, eivätkä kaikki yritykset ole ihan huonoja.⁴ Muutama tutkija liittää tämän teeman vähitellen rehabilitoiduksi tulleen Carl Schmittin valtioajattelun elpymiseen.⁵

Ehkä on väärin ottaa heti alussa etäisyyttä käsitteeseen, jonka on lanseerannut otsikkoon,

mutta teen sen silti, vaikka olenkin tutkijana liikunut syvän valtion uumenissa ja nähnyt vilauksen virkamiehenäkin. Toki 'syvä valtio' kuvaa tiettyjä asetelmia, jo tiedustelun yhteistyö oireittii valtion kuulumista paljaammin kuin diplomatia: keneltä kysytään, kenelle kerrotaan, kenelle ihminen annetaan, keneltä ihmistä varjellaan. Mutta yleisenä teoriana 'syvä valtio' on heikko. Se ruokkii salaliittoteoretisointia, mikä on tujua myrkyä poliittis-historialliselle analyysille. Käsite ikään kuin osoittaa "todellisen" vallan kohtua ja vähättelee julkista valtiota, vaikka jo Machiavelli ja joku ennen häntäkin tiesi, miten tärkeää on, miltä asiat näyttävät ja miltä vallanpitäjät näyttää alamaistensa ja muiden silmissä.

Syvän valtion käsite soveltuu parhaiten sille vyöhykkeelle, jolla sijaitsee autoritaarisesta hallinnosta demokraattisempaan (tai päinvastaiseen suuntaan) siirtyvä valtio: Turkki, Egypti, ehkä Meksiko. Sielläkään käsite ei saa varjostaa kaikkea analyysia.

Varsinaisessa itsevaltiudessa ei syvää valtiota tarvitse peitellä, vaan se tulee pintaan. Venäjä on jälleen sillä tiellä ja jo pitkällä, niin kuin voi nähdä Andrei Zvjagintsevin kouraisevassa elokuvassa *Leviathan*, joka on kuvattu Jäämeren rannikon

1. Tekstin pohjana on poliittisen historian professorin juhlaluento Helsingin yliopistossa 27.5.2015.

2. Yhdysvaltain Ankaran-suurlähetystön salasähke no. 8252, 15.11.2002, 'Turkey's Deep State' (suurläh. W.R. Pearson), <https://www.wikileaks.ch/cable/2002/11/02ANKARA8252.html> (25.5.2015); Maureen Freely, Why They Killed Hrant Dink. *Index on Censorship* 36:2 (2007), 15–29; Serdar Kaya, The Rise and Decline of the Turkish "Deep State". The Ergenekon Case. *Insight Turkey* 11:4 (2009), 99–113.

3. Chilcot Inquiry. Iraq expert Carne Ross claims civil servants are withholding vital documents. *The Guardian*, 24.7.2010; John le Carré, *A Delicate Truth*. Viking 2013, 252.

4. Mehtar Söyler, *The Turkish Deep State. State Consolidation, Civil-Military Relationship and Democracy*. Routledge 2015.

5. Eric Wilson (toim.) *The Dual State. Parapolitics and the National Security Complex*. Ashgate 2012. Kirjan 8. lukuna on Ola Tunanderin *The Dual State. The Case of Sweden*.

Kirjoittaja on työskennellyt vuoden 2015 alusta poliittisen historian professorina Helsingin yliopistossa, ja hoitanut samaa tehtävää Turussa vuodesta 2006. Sähköposti: kimmo.rentola@helsinki.fi.

Teriberkassa eli muurmanninsuomalaisten Turjanperällä. Filmi on yhtäältä Jobin tarina, joka on siirretty Raamatusta nyky-Venäjän syrjäkulmille ja siis marinoitu votkassa, mutta toisaalta elokuvan nimi tietysti viittaa Hobbesin klassikkoon, jossa suvereeni valtio sai nimen Leviathan. Juuri suvereenisuutta Venäjä joka käänteessä korostaa. Raamatusta itse Jumala kuvailee Leviathania, valtavaa merihirviötä, joka ei rautaa tottele ja jonka katse hehkuu kuin aamurusko, sieraimet syöksevät tulta ja savua, niin että sen pelkkä näkeminen paiskaa maahan kenet tahansa. ”Taidatkos vetä Leviathanin ongella ja sito hänen kielen nuoralla?” Jumala kysyy Jobilta kuningatar Kristiinan *Bibliassa*⁶ ja kaikissa suomennoksissa sen jälkeen, paitsi nykyisessä, jossa teologikollegat ovat siistineet hirviöstä pelkän krokotiilin. Onneksi Hobbesin suomentaja ja kustantaja eivät tätä huomanneet, ettei meidän tarvitse panna viitteisiin hänen teostaan *Krokotiili*.

Vakaan demokratian kohdalla ’syvän valtion’ ideaalta puuttuu syvyyttä. Sama koskee siitä johdettua ’duaalivaltiota’, jakoa pintavaltioon ja syvään valtioon. Liian kaavamaista analyysin välineeksi. Molemmat aspektit ovat olemassa, mutta eivät aina vastapoleina, vaan samojenkin tahojen aspekteina, jopa samoilla ihmisillä. Ollaan päivällä yksiä, yöllä toisia. Eikä syvää valtiota kannata katsoa ikään kuin yhtenä konspiraationa, sielläkin on erimielisyyksiä, painotuseroja, revii- ja resurssiasteluita. Pintavaltio on ainakin yhtä tärkeä kuin syvä valtio; näitä kahta puolta pitää analysoida vuorovaikutuksessaan.

Valtion salaisuudet

Ei niin, ettei myös demokraattisella valtiolla olisi salaista puoltaan. Aina sellainen on. Valtiolliset salaisuudet on tunnettu alan kirjallisuudessa kaksituhatta vuotta, ainakin siitä lähtien kun Tacitus kuin ohimennen heitti hallitsemisen salaisuuksiin ja valtion arvoituksiin viittaavan käsitteen *arcanum imperii*.⁷ Valtion salaisuuksien teoriaa kehiteltiin innokkaimmin silloin, kun tieteeiltä tarvittiin perustelut 1600-luvun absolu-

tismille.⁸ Jo siihen aikaan osattiin näet hoitaa kolmatta tehtävää.

Nykyjulkisuutta hallitsee näkemys, että salaisuus on automaattisesti pahasta; kaiken kuuluisi olla näkyvillä.⁹ Näkemys on ongelmallinen. En sano näin vain siksi, että jos valtiolla on salaisuuksia ja ne pitävät aikansa, ne jäävät lopulta historian tutkijoille. Vakavammin asiaa pohti Sissela Bok, amerikkalainen filosofi ja Alva Myrdalin tytär. Hän päätyi siihen, ettei julkisuus aina ole hyväksi eikä valtion salaisuus välttämättä pahasta. Toisinaan salaus ei ole vain oikeutettua, vaan myös välttämätöntä. Jopa pienen ja avoimen valtion viranomaisilla voi olla ja on sen luokan salaisuuksia, että niiden paljastuminen tietäisi hengenlähtöä jollekulle jossakin, vähäisempiä haittoja mainitsematta. Bok näki salaisuuden paradoksaalisena: yhtäältä se ehkäisee harmeja, toisaalta sitä varjostaa vahingonteon mahdollisuus; se varjelee vapautta, mutta sallii tunkeutumisen toisten vapauden kimppuun.

6. Hiobin kirja XLI: 20. *Biblia, Se on. Coco Pyhä Ramattu Suomexi Pääramattu in Hebrean ja Krecan jälkeen*. Präntätty Henrich Keisarilta 1642, fol. 284.

7. Tacitus, *Historiae* I: 4. Käsitteen kantavuudesta J. G. A. Pocock, *Barbarism and Religion*, III. *The First Decline and Fall*. Cambridge University Press 2003, 20, 25–26, 269–273; Alysia E. Garrison, Agamben’s Grammar of the Secret Under the Sign of the Law. *Law Critique* 20 (2009), 281–297.

8. Giovanni Botero, *Della ragione di stato*. Gioliti 1598, 66–68. Meinecke antaa tälle jesuihalle sijan teorianhistoriassaan, mutta ei korkeaa arvostusta: ”An Machiavelli gemessen, war er ein mittelmäßiger Kopf.” Friedrich Meinecke, *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte*. 2. p. R. Oldenbourg 1925, 83. Tuolla mitalla harvalla on muuta kuin keskinkertainen päänuppi; muutaman teesinsä Botero toki esittää iskevästi, kuten ruhtinaan saamista neuvoista: ”mentre stanno secreti, sono pieni di efficacia, e di agevolezza: ma non si presto vengono a luce, che perdono ogni vigore, e facilità.”

9. Ks. Pierre Rosanvallon, *Counter-Democracy. Politics in the Age of Distrust* (alkuteos *La contre-démocratie*, 2006). Käännös Arhur Goldhammer. Cambridge University Press 2008, 258. ”Transparency, rather than truth or the general interest, has become the paramount virtue in an uncertain world. In some metaphorical manner transparency is supposed to eliminate all tension and overcome every difficulty.”

Kuten moni avoimuuden apostoli on havainnut, täysi läpinäkyvyys ei käytännössä onnistu. Woodrow Wilson kävi vaaleihin ajatuksella, että hallituksella pitäisi olla vain ulkopuoli eikä sisäpuolta ollenkaan, mutta päästyään presidenttinä salaisuuksien äärelle hän huomasi parhaaksi turvautua edeltäjiensä käytäntöihin ja joutui vielä terästäämään niitä sotasensuurilla. Samansuuntaisesti kävi Obamalle. Bolševikit julkaisivat halukkaasti aikaisempien Venäjän hallitusten salaisia sopimuksia ja julistivat avointa proletaarista diplomatiaa, mutta sitten juuri he kätkevät salaiset tekonsa huolellisemmin kuin kukaan edeltäjä.

Jos kaikki valaistaan, syvä valtio kaivautuu vain syvemmälle. Bok piti järkevämpänä sallia kohtuullinen, perusteltu salaisuus, mutta samalla rajoittaa ja kontrolloida salaisuuksien ja poliittisen vallan kytköstä.¹⁰ Siinä suhteessa herkin alue on kansalaisten valvonta – *a hidden and protean aspect of modern politics*¹¹ – jolle tekninen kehitys avaa uusia keinoja yhä kiihtyvään tahtiin. Tämän toiminnan kontrolli on tarpeen, sillä vakaankin demokratian ja sivistyksen kuori voi olla ohut, niin kuin osoittaa kidutuksen masentavan helppo paluu niin sanottujen sivistysmaiden keinovalikoimaan, josta se alkoi hävitä valistuksen myötä jo 250 vuotta sitten. Ongelmana on, ettei vielä ole keksitty sellaista valtion salaisten toimien kontrollimekanismia, jossa ei olisi jotain puutetta. Usein ei auta kuin luottaa melkein silmät ummessa, mikä toimii, jos virkamiesmoraali on korkea ja lojaliteetit niin kuin kuuluu.

Globaalihistoria

Voi tuntua turhanaikaiselta vatvoa valtion ominaisuuksia, kun valtion merkitys historian tutkimuskohteena on ollut laskusuunnassa. Ennen valtiollinen toiminta nähtiin aina poliittisen historian horjumattomana pääkohteena, ja keskeisenä sitä pitivät muutkin, varsinkin Suomessa. Kirjeessä stipendiaattipojalleen Moskovaan syksyllä 1902 Suomussalmen kirkkoherran kaltai-

nen hengenmies jopa korotti valtion kaikkein korkeimman rinnalle: ”Auttakoon meitä taivaan Herra ja valtio!”¹²

Nyt tuo on jäänyt taakse. Kun ”lyhyt 1900-luku” päättyi Neuvostoliiton luhistumiseen ja globalisaatio otti uusia kierroksia, myös valtion paikka muuttui. Eurooppaa voitiin jo luonnehtia, ei enää erillisten valtioiden ja kansakuntien verkostoksi, vaan asteittain yhteen kietoutuvaksi yhtiöiden, kaupunkien ja ihmisten valtavaksi kokonaisuudeksi, josta pian tulisi uusi supermaa perinteisten kansallisvaltioiden viereen ja yläpuolelle.¹³ Kun historiaa kirjoitetaan aina kunkin nykyhetken tarpeista ja näkemyksistä lähtien, juuri tähän kauteen sijoittuu uuden globaalihistorian nousu.¹⁴

Uuden globaalihistorian tai muodikkaammin transnationaalisen historian kärkinimistä voi poimia Saksan ja Japanin vahvan osuuden. Toisen maailmansodan voitettut siis, ne joiden valtiot pantiin kokonaan uusiksi ja loivat nahkansa, jos sekään riitti. Stalin ja Kekkonen uskoivat, että saksalaiset pysyisivät pohjimmiltaan aina samoina saksalaisina, mutta niin vain kävi, että mentaliteetti todella muuttui ja perustavalla tavalla. Siinä lisätukea sille Kosellekin väittämäl-

10. Sissela Bok, *Secrets. On the Ethics of Concealment and Revelation*. Oxford University Press 1984, 28, 106, 171–174, 228–229. ”Yleisön oikeus tietää” on jo tietämisen väistämättä vajavaisen perusluonteen vuoksi argumenttina niin ilmeisen puutteellinen [*so patently inadequate*], ettei siihen Bokin mielestä voi vakavasti lainkaan vedota (254). Nykytilanteen ja uuden teknisen ja teoriakehityksen valossa teemaa tarkastelee Michael P. Colaresi, *Democracy Declassified. The Secrecy Dilemma in National Security*. Oxford University Press 2014.

11. Rosanvallon 2008, 31.

12. Kirkkoherra A.B. Calamnius 7.11.1902 pojalleen Ilmarille Moskovaan. Teoksessa Ilmari Kianto, *Moskovan maisteri. Nuoren kielenopiskelijan elämäyksiä tsaarinvallan aikaisessa Moskovassa 1901–1903*. Suomen Kirja 1946, 341.

13. Geert Mak, *In Europe. Travels Through the Twentieth Century*. Pantheon Books 2007, 820.

14. Hyödyllistä hahmotusta ja käsitteistöä ks. Diego Olstein, *Thinking History Globally*. Palgrave 2015.

le, että häviäminen auttaa historioitsijaa näkemään kirkkaammin. Kokemuksestaan Koselleksen tiesi, oltuaan pitkään sotavankina Neuvostoliitossa.¹⁵

Transnationaalisen historian oivalluksia on se, miten pitkälle nykyistä ennakoiva globalisaatio ennätti ennen ensimmäisen maailmansodan puhkeamista.¹⁶ Sen havainnon pohjalta on valtio-opin terävä pää alkanut hakea 1800-luvun globaalista muutoksesta uusia, perustavia lähtökohtia kansainvälisten suhteiden tutkimuksen keskeiselle suuntaukselle (IR).¹⁷

Idean löi vakuuttavasti läpi Jürgen Osterhammelin 1800-luvun globaalihistoria: hämmästyttävä saavutus yhden tutkijan työksi. Sen päätteeksi tekijä esittää, että historia ei ole teatteri, jossa esirippu äkkiä laskeutuu.¹⁸ Juuri siihen metaforaan olisi kuitenkin perusteita, sillä suurteoksen päättyessä alkaa maailmansotien ja kylmän sodan dominoima 1900-luku, johon yhdestä näkökulmasta voi soveltaa Hobbesia: kurja, häijy, raaka ja lyhyt,¹⁹ eli 75 vuoden mittainen äärimmäisyyksien aika. Sodat ja kylmä sota johtivat kansallisvaltioiden lujittumiseen, niin ettei aikaisempia voi niihin verratakaan.²⁰ Ajankoh-

tainen käsite *warfare state* eli sodankäyntivaltio²¹ kuvaa myös Suomea, jossa valtio ja hallinto vahvistuivat tavattomasti ja ulottuivat aivan uusille alueille sodan aikana ja seurauksena. Tuon käsitteen peilikuva, niin ikään valtiota paisuttanut *welfare state* eli hyvinvointivaltio, liittyy tähän sikäli, että sotien ja kylmän sodan aikana oli tähdellistä rakentaa yhteiskunta, jonka kansalaiset kokisivat puolustamisen arvoiseksi. Nyt hyvinvointivaltio on vastatuulella, kun tämä taustalla ollut hiljainen tarve hävisi.

1990-luvun tilanteessa nähtiin kansallisvaltion hapertuvan.²² Raha liikkui yli rajojen, suuryrityksistä tuli verrattomasti vahvempia kuin useimmat valtiot, ympäristökysymykset hämmöttivät yhä mittavampina eikä kasvihuoneilmioilta voinut kysyä passia ja viisumia edes Pohjois-Korean rajalla. Ihmiset liikkuivat ja saivat välineekseen maailmanverkon, internetin. Moni uumoili globaalia kansalaisyhteiskuntaa. Rotu, sukupuoli, uskonnot ja sivilisaatio nähtiin globaalitasolla usein vahvemmin vaikuttavina kuin valtiot, joilla tuntui olevan melkein yhtä huono maine kuin puolueilla aatteineen.²³ Yhteiskuntatieteiden muotitermi *governance* heijasti toivetta

15. Kimmo Rentola, Historiallinen kokemus. *Historiallinen Aikakauskirja* 105:2 (2007), 220–224, ja siinä mainitut teokset.

16. Akira Iriye, The Making of a Transnational World. Teoksessa A. Iriye (toim.) *Global Interdependence. The World after 1945*. The Belknap Press of Harvard University Press 2014, 682–683. "A transnational world was in the making by the beginning of the twentieth century, but its momentum was frequently lost because of the emergence of centralized states and of the rivalries among nations, in particular among those that were called 'great powers.'" Alkuteos ilmestyi saksaksi vuonna 2013.

17. Barry Buzan & George Lawson, *The Global Transformation. History, Modernity and the Making of International Relations*. Cambridge University Press 2015. "We are living now, and are likely to be living for some time yet, in a world defined predominantly by the downstream consequences of the nineteenth-century global transformation. If IR is to gain a better grasp of its core areas of enquiry, this global transformation needs to become central to its field of vision" (5). IR-tutkimuksen entinen vakiintunut lähtökohta oli vuosi 1919.

18. Jürgen Osterhammel, *The Transformation of the World. A Global History of the Nineteenth Century*. Princeton University Press 2014, 918. Alkuteos *Die Verwandlung der Welt*. C. H. Beck 2009.

19. Näin Hobbes luonnehti ihmiselämää luonnontilassa: 'yksinäinen' on jätetty tästä pois.

20. Charles S. Maier, *Leviathan 2.0. Inventing Modern Statehood*. Teoksessa Emily S. Rosenberg (toim.) *A World Connecting, 1870–1945*. The Belknap Press of Harvard University Press 2012, erit. alaluku States of Exception, alk. s. 196. Alkuteos saksaksi niin ikään vuonna 2012.

21. James T. Sparrow, *Warfare State. World War II Americans and the Age of Big Government*. Oxford University Press 2011.

22. Ks. Jürgen Osterhammel, *Geschichtswissenschaft jenseits des Nationalstaats*. Vandenhoeck & Ruprecht 2001, erit. kirjoitus 'Der europäische Nationalstaat des 20. Jahrhunderts. Eine globalhistorische Annäherung'.

23. Syvällisempää analyysia ks. Andreas Wirsching, *Der Preis der Freiheit. Geschichte Europas in unserer Zeit*. C. H. Beck 2012, jaksot III–V.

hallinnosta vailla 'valtiomaisuutta'. Myös nimitys *transnationaalinen* historia viittasi kansakuntien rajat ylittävään kommunikaatioon ja teki eroa *internationaaliseen*, mikä tarkoitti myös valtioiden välisyyttä.

Voi kuitenkin olla, että valtion näivettymistä kuulutettiin ennen aikojaan. Kylmän sodan jälkeinen *Sattelzeit* on vielä kesken, jos Koselleckin terminologiaa²⁴ sopii jälleen lainata: satula-aika eli meikäläisittäin vedenjakaja-aika. Seuraavan aikakauden perusluonne ei ole ratkennut, ei esimerkiksi kansallisvaltioiden paino. Vedenjakajalla nationalismi on elpynyt yllättävän vahvana, niin että on alettu puhua transnationaalista nationalismista, mitä ikinä se onkaan. Jopa Italiassa, jossa kansalaisilla on taipumusta vierastaa valtiota loisena ja rosvona, valtion symbolit ovat viime vuosina nousseet uuteen kunniaan.²⁵

Meidän itään katsovien tutkijoiden tuskin tarvitsee aikoihin odottaa valtion merkityksen hupenevan, puhumattakaan sen katoamisesta, vaikka sitä lupaili itse Lenin. Itärajan takana valtio on taas voimansa tunnossa. Putin jos kuka on *gosudarstvennik*, alusta alkaen ohjelmanaan vahvan valtion palauttaminen.²⁶ Ukrainan sota korostaa nyt valtion roolia myös lännessä.

Olen koko tutkijanurani katsonut globaalisti ja transnationaalisti; kolme vuosikymmentä sitten ystävällinen professori Hannu Soikkanen kummasteli ensimmäisiä artikkeleitani, kun teema liittyi Suomeen, mutta tarvittiin niin paljon ulkomaisia viitteitä. Globaali suuntaus ei siis tee kipeää, mutta valtion alasojo voi vaatia tutkijaksiin viilausta, kun historiaa kuitenkin aina kirjoitetaan kussakin nykyisyydessä ja nykyisyydestä. Liian pitkälle ei viilauksessa voi mennä, emme voi muuttaa menneisyyden toimijoita täysin nykyisyyden pohjalta. Ajatellaanpa, että saadaan selville Stalinin taipuneen talvisodassa rauhaan Suomen kanssa, koska hän säikähti – syystä ja liikaakin – länsivaltojen pommittavan Bakua öljyineen. Tämä löytö on globaalihistoriaa jos mikä, mutta valtiokeskeistä historiaa, eikä sitä voi siitä pois siivota.

Kääntyy asia mihin kääntyy, heikompaan tai yhä vahvaan valtioon, poliittinen historia mukautuu ja selviää. Tämän oppiaineen merkilliseen sitkeyteen ja ilmeiseen asemaan kaiken historian prototyypinä on viime aikoina toistuvasti palannut johtava historiateoreetikko, hollantilainen Frank Ankersmit.

Poliittisen historian kuolinkelloja on soitettu ainakin 1500-luvulta alkaen, aina samoin sävelin ja usein ansaitusti, mutta aina se on noussut tuhkasta ja entistä vahvempana. Ankersmitin mielestä siksi, että poliittiset päätökset ja ajattelu yhä ”voivat olla ja usein ovat ratkaisevia ihmiskunnan kohtalon kannalta”. Ja siksi, että poliittinen historia on alkumuoto, jonka perustunteumuksen historian kaikki muut erikoisalajat ottavat lähtökohtanaan. Braudel pani käänteentekevään Välimeri-teokseensa alaotsikon *Philippe II:n aikana*, koska jokainen tietää, kuka se sellainen oli ja milloin oli hänen aikansa. Ankersmit ei mainitse vahvuustekijää, joka saattaa olla yhtä tärkeä: itse poliittisen historian muuttumista ja

24. Reinhart Koselleck, Einleitung. Teoksessa O. Brunner, W. Conze & R. Koselleck (toim.) *Geschichtliche Grundbegriffe*, Bd. 1. Klett Cotta 1979, xv.

25. Emilio Gentile, *La Grande Italia. The Myth of the Nation in the Twentieth Century*. The University of Wisconsin Press 2009, vii–xii. Tekijä kuvaili esipuheessa tilanteen muutosta sitten alkuteoksen ilmestymisen vuonna 1997.

26. Fiona Hill & Clifford G. Gaddy, *Mr. Putin. Operative in the Kremlin*. Brookings Institution 2013, 34–62. Juuri ennen nimitystään presidentiksi pääministeri Putin esitti ohjelmansa vuosituhannen vaihtuessa. Toisin kuin liberaalien arvojen lännessä, siinä sanottiin, Venäjällä valtio on aina ollut poikkeuksellisen tärkeä: ”Vahva valtio ei venäläisille ole poikkeama, jota vastaan kuuluu taistella, vaan päinvastoin, järjestyksen lähde ja takaaja, jokaisen muutoksen aloitteentekijä ja pääliikevoima [Крепкое государство для россиянина не аномалия, не нечто такое, с чем следует бороться, а, напротив, источник и гарант порядка, инициатор и главная движущая сила любых перемен.]” Vladimir Putin, *Rossija na rubeže tysjatsletii*, 30.12.1999, www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html (25.5.2015). Käsitteistöä voi poimia vielä sen, että Machiavellin pääteos on venäjännöksinä valtioon ja hallitsijaan viittaava *Gosudar'* eikä kielellisesti täsmällisempi *Knjaz'*.

laajenemista uusille idea-alueille ja aihepiireihin. Oppiaineemme on kaikkiruokainen kuin sika ja onnellinen siitä, että historiaa tulee lisää joka päivä. Ankersmit päättää kirjansa jyrkkään lauseeseen, että vaikka historiantutkimuksen muut alat ovat tuoneet hienon panoksen tietämyksemme, ne ”romahtavat toivottoman hajanaiseksi kokoelmaksi sinne tänne siroteltuja sirpaleita heti kun politiikan selkäranka unohdetaan, sivuutetaan ja ylenkatsotaan.”²⁷ Ehkä turhankin karut loppusanat, kun globaalihistoria kuitenkin toimii parhaiten eri tutkimusalojen vuorovaikutuksessa, jossa vallitsee kaikkien *governo misto*, jopa tiettyä yhteensulautumista.

Kairos

En kehtaa lopettaa näin omahyväisiin tunnelmiin, vaan otan esille vielä yhden asian. Antiikin kreikkalaisilla oli kaksi ajan käsitettä. Tunnetumpi on *khronos*, jatkuva, virtaava aika – tästä olemme saaneet historian peruskäsitteen kronologia ja muualle vaikkapa kroonikon. Huonommin tunnetaan *kairos* (καῖρός): katkos, otollinen hetki, tilaisuus, joka menee ohi eikä palaa, ellei siihen heti tartu, siis sama käsite kuin Machiavellin *occasione*, jota hän viljelee naiseksi kuvaamansa onnen eli Fortunan yhteydessä. Pitää ottaa edestä kiinni, jos tulee vastaan.²⁸ Kairos oli tietysti myös jumala, suotuisan hetken jumala,²⁹ ja voisi olla politiikan suojeluspyhimys, sillä sen alan taidossa on kyse ajoituksesta. Etenkin suuren mittakaavan drastisen käänteen menestys riippuu kyvystä punnita herkästi, mikä on realistisesti mahdollista ja milloin, siis kyvystä tunnistaa *kairos*.³⁰ Siitä Paasikivi puhui, kun hän loppunsa lähestyessä hahmotteli Kekkoselle tulevaisuuden tilannetta, jossa ”Venäjän alta” voitaisiin päästä, kunhan osattaisiin se kaikkein vaikein asia, toiminta oikealla hetkellä.

Kun edellä on ollut puhe suurista rakenteista ja pitkistä kestoista, tunnustan myös kairoksen lumon. Kuulun siihen historian koulukuntaan, jossa nähdään aktori, ihminen, toimija, ja tilaisuus, tilanne, sattuma. Klassiselta merki-

tykseltään historia on kuitenkin tarina, silminnäköjen kertomaa, ja historialla on oma muusansa yhdeksän joukossa. Historian alalla kirjoittamista ei tarvitse alentaa pelkäksi tulosten raportoinniksi, vaan pääsee aina ratkaisemattomaan painiin kerronnan enkelin kanssa.³¹

Ankersmit korostaa *kokemuksen* merkitystä historiantutkimuksen taustalla. Sehän siellä kehdon äärellä oli, Herodotoksella ja Thukydeideellä, mutta paljaan kokemuksen lisäksi tarvitaan itsestään selvästi myös ammattitaitoa ja arvostelukykyä. Kokemusta saaneista Ankersmit mainitsee Guicciardinin, jonka viisaat neuvot paa-ville johtivat Rooman ryöstöön, mikä katastrofi

27. Frank Ankersmit, *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation*. Cornell University Press 2012, 246–256. Kuolinkellojen soittajiksi nimetään kovia nimiä: 1500-luvulla Estienne Pasquier ja kiehtova *Les recherches de la France*, 1600-luvulla Francis Bacon, 1700-luvulla Voltaire ja *Essai sur les Moeurs*, 1800-luvulla Marx, Lamprecht ja Tolstoi, 1900-luvulla Braudel ja lukemattomat muut. ”Political history was invariably condemned as outmoded, intellectually barren, primitive drum-and-trumpet history, naive, superficial, ideologically tainted; it was viewed as a handmaiden to the existing powers, giving no information about what truly matters in the past. In short, it was regarded as the very epitome of all that sensible, modern, and above all, scientific historian should avoid” (246–247). Muut erikoisalat ”will collapse into a hopelessly incoherent collection of membra disiecta as soon as the backbone of politics is forgotten, ignored, and regarded with contempt” (256).

28. Christopher S. Celenza, *Machiavelli. A Portrait*. Harvard University Press 2015, 81.

29. Kairokseen vetosi toukokuussa 1920 runoilija Bertel Gripenberg, joka katsoi suotuisan hetken jumalan hymyilevän juuri nyt: ”vielä pisara, ja Neuvostovenäjä kukistuu.” Jussi Niinistö, *Heimosotien historia 1918–1922*. SKS 2005, 5.

30. Raymond Geuss, *Philosophy and Real Politics*. Princeton University Press 2008, 25.

31. Lohdullista on, ettei se ole vain nuorten nerojen painia, niin kuin matematiikka usein. Leon Battista Alberti myönsi suoraan olevansa liian nuori kirjoittamaan todellista historiaa. De commodis litterarum atque incommodis, lainannut Anthony Grafton, *Worlds Made by Words. Scholarship and Community in the Modern West*. Harvard University Press 2009, 339–340. – ”Yksillä kerronnan enkeli, toisilla tilastojen perkele”, kommentoi tätä kohtaa taloushistorioitsija.

teki firenzelaisestä historioitsijan, ja toisena maanmiehensä Huizingan, joka *Keskiajan syksyn* johdannossa kuvaili mielialaansa kirjoittaessaan: kuin tuijottaisi iltataivaan verenspunaista ruskoa, uhkaavaa lyijynharmaata ja pettävää kuparinhehkua.³² Tunnelmaa selittää ajankohta: kirja ilmestyi vuonna 1919.

Olen samaa mieltä kokemuksen merkityksestä historiankirjoituksen taustalla, mutta eri mieltä siitä, kannattaako sitä kertoa julki. Tacitus ei kertonut, emmekä siis tiedä, kantoiko hän

yhteistoimintamiehen syllisyyttä vai henkiin jääneen häpeää. Kenties kokemuksen voima todella on vahvempi, jos sen jättää tekstin pinnan alle, kirjoittaa vain niin kylmästi kuin osaa ja jättää omaksi tiedokseen ne arkiston hetket, kun jotain haurasta paperia lukiessa kädet alkavat täristä ja voi tuntea pienen sileän kiven vaipuvan sydämensä synkimpien vesien lävitse.

32. Ankersmit 2012, 188–189, 205, 218.